

HERMENEVS

10^e JAARGANG, AFL. 1 — 15 SEPTEMBER 1937

Daemon Vastator

Dextera non hominis pallentia virginis ora
 Illis inscripsit ductibus haud fluidis,
Quales in niveo producit marmore scalprum,
 Unde manus summi noscitur artificis:
Pictor non mortalis erat qui fortis et ardens
 Illius appinxit flammea signa genis —
Nos pavidi fractique malum iam gliscere acerbum
 Vidimus et cunctis irrita spes cecidit.

Nam color acris erat nimium vultusque rigebant
 Et pede suspenso, nocte dieque agilis,
Lectum letiferum daemon vastator obibat,
 Vim qui vitalem surripuit tacite.
Quamuis multimodis medicina resisteret, ille
 Pacem non tribuit nec requiem miserae,
Cum tandem miserans inopem mors oscula fronti
 Impressit gelidae suffugiumque fuit.

P. H. D.

TERING

't Was geen sterflijke hand die op 't bleeke gelaat
 Die diepe lijnen trok;
 Als de houw, die de hand van den meester verraadt,
 In 't witte mannerblok.
 't Was geen sterflijke schilder die gloeiend en sterk
 Dien blos bracht op haar wang;
 We zagen met angst en ontzetting zijn werk,
 En zuchtten droef en bang.

Want de lijn was te diep en de kleur was te hard,
 En rustloos, dag en nacht,
 Waarde een sluipende geest om het leger der smart
 En stal haar levenskracht.
 Hij liet, of de kunst hem al wederstand bood,
 Aan d'arme vree noch rust,
 Totdat in het eind de meelijdende dood
 Haar 't bleeke voorhoofd kust.

F. L. HEMKES (1854—1887).

Plautus' *Aulularia* bij Hooft en bij Molière

Tussen de „Warenar” van Hooft en „L'Avare” van Molière, beide naar Plautus' *Aulularia* bewerkt (resp. 1617 en 1668), ligt een halve eeuw; een halve eeuw, die ons verder van 't humanisme verwijderd en dus stellig een factor is voor het zeer uiteenlopend resultaat. Volgens de ondertitel is de Warenar „*Aulularia* van Plautus, naar 's Lands gelegenheid verduitsset”. Bij een schrijver die zich zoveel inspanning getroostte om Tacitus te „verduitsen”, (zoals bekend is las hij hem vijftig maal) en bij wien het resultaat van die inspanning uit elke regel van zijn „Nederlandsche Historiën” spreekt, spreekt het vanzelf dat ook deze „verduitsing” met de uiterste zorgvuldigheid heeft plaats gehad.

Geheel anders Molière. Hij schreef *L'Avare* in een periode van depressie, na zijn vergeefse strijd om *Tartuffe* opgevoerd te krijgen, dat uit vrees voor clericale gevoeligheden verboden was; hij zocht motieven voor een paar nieuwe stukken en vond er twee bij Plautus: *Amphitryon* en de *Aulularia*. Het resultaat is heel ongelijk: zo luchtig, speels, snaaks als „*Amphitryon*” is, misschien het geestigste wat Molière geschreven heeft, zo'n gerekte en samengeflanst indruk

maakt „L'Avare”, hoe geestig ook weer in de details. Het trok dan ook weinig aandacht en beleefde maar 8 voorstellingen. Dat het ondanks dat nog steeds speelbaar blijkt en o. a. door Jan Musch tot nieuw leven werd gewekt, ligt ongetwijfeld aan het element van *waanzin* in de rol van de vrek, dat naar 't *kluchtige* geaccentueerd (zoals Plautus, en ook wel Molière, het stellig bedoelen), een modern schouwburgpubliek niet meer zou bevredigen, naar 't *tragische* echter nog steeds overtuigend kan werken.

Van opzettelijke navolging van de oudheid om haar zelfs wil is bij Molière geen sprake meer. In de regel werkt hij naar Italiaanse of Spaanse modellen, waarbij hij in zijn eerste periode zelf de rol speelt van de snaakse, vindingrijke bediende, die zijn meester uit alle netelige situaties redt; later meestal de gedupeerde zelf, het tragi-komisch slachtoffer van eigen domheid of anderer wreedheid. Il prend son bien où il le trouve, in een novelle van Boccacio of Cervantes, een Franse roman of een stuk van Terentius (L'Ecole des Maris 1661, naar gegevens uit de Adelphoi). Voor L'Avare ontleende hij de hoofdmotieven aan de Aulularia en breidde die uit met vrijwel alle romantische situaties, ons uit zijn andere stukken bekend, om er een „salonfähige” comédie van te maken.

De intrige bij Plautus is uiterst eenvoudig. Euclio heeft in de haard een pot goud gevonden, die daar door zijn grootvader verborgen was, en jaagt nu 't ene ogenblik zijn slavin Staphyla het huis uit, uit angst dat zij 't geheim ontdekken zal, het andere ogenblik, als hij de stad in wil om een gelduitdeling bij te wonen, draagt hij haar een angstvallige bewaking van 't huis op. Vervolgens wonen wij een gesprek bij tussen Megadorus en zijn zuster Eunomia, die bij hem op een huwelijk aandringt; zij weet wel een rijke weduwe voor hem. Megadorus zegt dan liever een arm meisje te willen trouwen, en wel Phaedra, de dochter van zijn buurman Euclio. Hij gaat meteen op weg voor zijn huwelijksaanzoek en ontmoet Euclio op straat, die juist onverrichterzake thuiskomt. Euclio vertrouwt die vriendelijkheid van een rijk man niet, maar geeft ten slotte, na Megadorus' herhaalde verzekering dat hij geen bruidsschat wenst, zijn toestemming. Megadorus belooft voor de bruiloft te zorgen en gaat met zijn slaaf Strobilus de nodige beschikkingen daarvoor treffen. Ook Euclio wil het zijne doen en op de markt inkopen gaan doen voor een maaltijd, en draagt Staphyla weer op, op 't huis te passen.

Deze heeft 't bericht van de aanstaande bruiloft met schrik vernomen. Zij heeft n.l. Euclio nog niet meegedeeld dat Phaedra in 't laatste stadium van zwangerschap is, na door een haar onbekend jongeling in dronkenschap te zijn verkracht.

Strobilus komt terug met mondvoorraad en twee koks en twee fluitspeelsters die hij op de markt gehuurd heeft, en verdeelt die, onder veel grappen over Euclio's gierigheid en ruzies tussen de koks, over de huizen van Euclio en Megadorus. Vervolgens komt Euclio thuis, alweer onverrichterzake, daar op de markt alles te duur was, maakt ruzie met de kok en jaagt hem uit huis, verdenkt dan zelfs Megadorus die ook op 't toneel verschijnt, dat hij 't geheim van de pot met goud ontdekt heeft, en gaat de pot in veiligheid brengen in de tempel van Fides. Hij wordt daarbij betrapt door Strobilus II, de slaaf van Lyconides, neef van Megadorus, welke Lyconides de jongeling is die Phaedra verleid heeft. Euclio maakt ruzie met Strobilus en vindt het veiliger de pot uit de tempel van Fides naar 't bos van Silvanus over te brengen. Strobilus volgt hem heimelijk en graaft de potweer op; hij hoopt zich daarmee te kunnen vrijkopen. Intussen heeft Lyconides, die de ernstige bedoeling had Phaedra te trouwen, door tussenkomst van zijn moeder Eunomia zijn oom bewogen van 't huwelijk af te zien. Hij komt haar nu zelf, terwijl het kind reeds geboren is, ten huwelijk vragen. Euclio heeft intussen de diefstal van de pot ontdekt en komt jammerend op. Lyconides meent dat het gejammer Phaedra's toestand geldt en neemt, in een scène vol kluchtige misverstanden, berouwvol alle schuld op zich. Eindelijk wordt het misverstand opgehelderd en gaat Euclio, verslagen over deze nieuwe ramp, naar binnen om zijn dochter te zien. Strohitns komt dan op, deelt Lyconides zijn vondst, of liever zijn diefstiel mede, en vraagt vrijlating. Lyconides weigert, eist terug-gave van de pot. De rest van de Aulularia is verloren; maar het slot is zonder twijfel, dat Lyconides door middel van de pot Phaedra's hand verwerft. De Lar Familiaris immers, die in de Proloog de situatie had uiteengezet, had verklaard de eer van Phaedra, de enige van 't geslacht die hem steeds trouw vereerd had, (onwillekeurig denken we bij dit motief aan Beatrijs) te zullen redden.

Wat is nu dit gegeven onder de handen van Molière geworden ? Bij Plautus komt Phaedra niet op 't toneel, even slechts hoort men haar smartkreten bij de geboorte van 't kind. Bij Molière is Élise, de dochter van Harpagon, een van de hoofdfiguren geworden, die in

zwierige volzinnen met haar aanbieder (Valère) trouwbeloften wisselt. Verleiding in dronkenschap is vervangen door hoofs minnespel: Valère, een jongeling op zoek naar een jarenlang verloren gewaande vader, redt Élise uit het water, ze krijgen elkaar lief; om in haar nabijheid te zijn en tevens om door zoet gevele de tegenstand van haar vader te overwinnen (zolang V. zijn eigen vader niet teruggevonden heeft, is hij n. l. onbemiddeld), verhuurt hij zich bij Harpagon als „intendant” en helpt ijverig mee het overige dienstpersoneel op de vingers te kijken. De pot met goud is vervangen door de elegantere „cassette”, waarmee een onbekend schuldenaar een oude schuld van 30000 francs vereffent. — Harpagon is niet het arme mannetje met één slavin en een ingeboren wantrouwen tegen de „rijkelui”, dat op gelduitdelingen aast en zelf op de markt inkopen gaat doen, maar is verplaatst naar de gegoede middenstand waaruit Molière zelf afkomstig was. Hij treedt als geldschieter op voor een bedrag van 15000 francs, waarvoor hij blijkbaar andere bronnen heeft dan de „cassette”, die hij juist de vorige dag geheel onverwacht had ontvangen; hij heeft een koets met twee paarden, een koetsier-kok, twee lakeien, een vrouwelijke dienstbode en een „intendant”; en ergens een pakhuis vol oude meubelen, die uit een kostbare inboedel afkomstig moeten zijn. Men vraagt zich af waarom Harpagon, die al zijn bedienden op hun beurt op elke stuiver beknibbelt, er niet een paar afdankt. Molière zou waarschijnlijk geantwoord hebben dat men in elke stijl vrekkelig kan zijn; (al die bedienden verhogen trouwens in hoge mate het komisch effect); maar hier lopen toch wel duidelijk twee stijlen door elkaar: het in de tuin begraven van de cassette met de naïeve angstreactions daarna, horen toch meer bij een arm man die nog nooit zoveel geld bij elkaar gezien heeft, dan bij een kapitalist als Harpagon. Dit is trouwens niet de enige inconsequentie die in ’t stuk voorkomt: nog veel minder gemotiveerd zijn Harpagon’s huwelijksplannen. Dat hij als oud man op een jong meisje verliefd wordt, is te aanvaarden; maar van enig conflict tussen die verliefdheid en zijn gierigheid, die toch nog nooit één sentimentele overweging heeft laten gelden, merkt men niets. Behalve vrekkelig is hij naar Molièriaans recept ook nog dom en lichtgelovig en laat zich graag door Prosine, de geestige „femme d’intrigue”, (die trouwens, nieuwe onwaarschijnlijkheid, verzuimd heeft voor haar bemoeiingen enig loon te bedingen) van de tedere gevoelens die Mariane voor hem zou koesteren, overtuigen.

Daar de intrige grotendeels van die van Plautus afwijkt, behoeven wij haar slechts kort mee te delen. Harpagons zoon Cléante blijkt hetzelfde meisje (Mariane) te beminnen als zijn vader. Als de cassette verdwenen blijkt (Cléante's bediende La Flèche was de vinder), wreekt de koetsier-kok Jacques zich voor alle vernederingen die hij van de „intendant” heeft moeten ondergaan, door dezen van de diefstal te beschuldigen; waarop tussen Valere en Harpagon zich eenzelfde scène vol misverstanden afspeelt als tussen Euclio en Lyconides. Als ten slofte blijkt dat Valere niet de cassette heeft gestolen maar zich met Élise verloofd, ontsteekt Harpagon opnieuw in woede: hij had n.l. Élise aan een rijke weduwnaar Anselme (de Megadorus der Aulularia) toegezegd, die bereid was haar zonder bruidsschat te nemen. Anselme blijkt dan de vader zowel van Valere als van Mariane te zijn: hij staat Élise graag aan zijn teruggevonden zoon af en schenkt zijn dochter aan Cléante. Als hij dan ook nog bereid blijkt de beide bruiloften te bekostigen en zelfs Harpagon voor die gelegenheid nieuw in de kleren te steken, komt alles in orde en keert Harpagon tot zijn eerste liefde, zijn cassette, terug.

In de details, voorzover aan Plautus ontleend of op hem gevarieerd, valt een verschuiving waar te nemen van nuchtere moralisatie enerzijds en boert anderzijds naar 't fijner-komische. De uitvoerige bespiegelingen van Megadorus over de voordelen van een arme echtgenote boven een rijke zijn vervallen; sterk uitgewerkt daarentegen is het motief van Harpagons naieve vreugde dat Anselme geen bruidsschat verlangt: de komische werking van het viermaal terugkerend „sans dot!” in I 7 is een procédé, dat door Molière in allerlei variaties wordt toegepast. De burleske anecdotes die de slaven elkaar over Euclio's gierigheid vertellen, zijn bij M. vervangen door rechtstreekse orders van Harpagon aan zijn verschillende bediendes, meestal zonder de absurditeit van Plautus' grappen. Neemt hij zo'n absurditeit over, dan is hij nog meer pince-sans-rire dan Plautus:

Aulularia IV 4 r 640 sqq. (éd. Ernout, Paris 1932):

EUCL.		Ostende huc manus.
STROB.	Em tibi, ostendi: eccas.	
EUCL.		Video. Age, ostende etiam tertiam.
STROB.	Larvae hunc atque intemperiae insaniaeque agitant senem.	

L'Avare I 3:

HARP. Tiens, viens çà, que je voie. Montre moi tes mains.
 LA FLECHE. Les voilà.
 HARP. Les autres.
 LA FL. Les autres?
 HARP. Oui.
 LA FL. Les voilà.

Ook in de waanzinscène na de ontdekking van de diefstal (L'Avare IV 7, trouw gevolgd naar Aulul. IV 9) is de nonsens nog een beetje aangedikt: de laatste zin b. v. „Je veux faire pendre tout le monde; et si je ne retrouve mon argent, je me pendrai moi-même après”, is een toevoeging van Molière.

Geheel anders ging Hooft in zijn „Warenar” te werk. Met de grootste zorg is vrijwel regel voor regel geparafraseerd, met de bedoeling er een stukje Amsterdams volksleven van te maken zoals Plautus een stukje Atheens. Een enkele passage ter illustratie:

Aulul. I 3 r. 79 sqq.:

EUCL. Nunc defaecato demum animo egredior domo,
 Postquam perspexi salva esse intus omnia.
 Redi nunciam intro atque intus serva.

STAPH. Quippini?
 Ego intus servem? an nequis aedes auferat?
 Nam hic apud nos nihil est aliud quaesti furibus.
 Ita inaniis sunt oppletae atque araneis.

EUCL. Mirum quin tua me causa faciat Juppiter
 Philippum regem aut Dareum, trivenefica.
 Araneas mihi ego illas servari volo.
 Pauper sum, fateor, patior; quod di dant fero.
 Abi intro, occlude januam; iam ego hic ero.
 Cave quemquam alienum in aedes intromiseris.
 Quod quispiam ignem quaerat, extingui volo,
 Ne causae quid sit quod te quisquam quaerit.
 Nam si ignis vivet, tu extinguere extemplo.
 Tum aquam aufugisse dicito, si quis petet.
 Cultrum, securim, pistillum, mortarium,
 Quae utenda vasa semper vicini rogant,
 Fures venisse atque abstulisse dicito.
 Profecto in aedes meas me absente neminem
 Volo intromitti. Atque etiam hoc praedico tibi:
 Si Bona Fortuna veniat, ne intromiseris.

Warenar I 2 r. 125 vv.:

- WARNAR. Nu alle ding behouwen is, en fyntjens op zyn stee,
Bin ik wat beter emoet¹ als ik flus² wel dee.
Gaet binnen Reym, nu is 't dat je 't huis bevolen wordt.
- REYM. Wel ik mag het bewaren dat het niet estolen wordt:
Want voor dieven is er aars te halen niet een kruis,
Daar is toch niet as de wind en spinnerag in huis,
Of hy nog zorgt³ dat iemand die zal komen taken!⁴
- WARNAR. Toch⁵ onze lieven Heer mochtme om jouwentwil wel
Paus van Romen maken,
Of Koning van Spanjen,⁶ wat je best kwam te pas!
Bewaar je me de spinneragen, na binnen toe ras!
Arm ben ik, dat weet ik wel, en draag 't lydzaam en ge-
duldig.
Wie dat er komt kloppen, en laat niemand in, weest me
zorgvuldig,
Ik loop om een boodschap, en kom terstond weer hier.
- REYM. En of⁷ er een buurwyf kwam om een kooltje vier?
- WARNAR. Dooft me al 't vuur uit, zo hebben ze geen spreken,
Of ik zei je zei ver met de kop in de doofpot steken.
Komt er iemand om water, zo roept metter veeg:⁸
We meugen niet missen, onze bak is leeg;
Roept het de Lui deur de venster, zo krygt men geen
sluiper.
Komt er een om een emmer, z'is tot de kuiper,
Om een dreg, om een puthaak, of ander leur,
'k Heb ze op straat vergeten, de dieven zynder mee deur:⁹
Want by gans dood,¹⁰ hoe schoon dat ze praten,
Als ik uit bin wil ik niemand in hebben elaten:
Ja al kwam 't Geluk zelve, ik waarschouw je, ziet,
Je meugt er op passen, doet geen deur open niet,
Of je zelf me te byster schrikkelyk vertoornen.

Men ziet, door de interruptie van Reym heeft de dialoog nog aan levendigheid gewonnen. Zo ook b. v. door 't gebruik van de *directe rede* in de vertaling van Aulul I 2 r. 116 sq.:

Adeunt, consistunt, copulantur dexterar;
Rogitant me, ut valeam, quid agam, quid rerum geram.

Warenar r. 177 vv.:

't Is go 'en dag Wamar, waarheen Warnar? hoe vaart et
al, vaar?

Adieu, t'uwen besten, vaart wel, een goed jaar.
Ik zorg¹¹ zy ruiken lont, dit ken veur niet¹² niet komen.

¹ te moede. ² zo even. ³ Bezorgd is. ⁴ stelen. ⁵ jawel. ⁶ zeer geestig gevonden variant op Pilippus van Macedonië. ⁷ als. ⁸ haastig ⁹ vandoor ¹⁰ verbastering van „Gods dood”. ¹¹ vrees. ¹² voor niets.

Waar de bewerking van 't oorspronkelijk afwijkt, is dat om een situatie aan Nederlandse toestanden aan te passen. Daar een Hollandse bruiloft slechts gevierd wordt ten huize van de bruid, moest dus het *verdelen* van de koks over de twee huizen en de ruzie die daarover ontstaat, vervallen. (Ook de twee fluitspeelsters zijn weggelaten). In plaats daarvan gaat Lecker (= Strobilus), de kassier van Ryckert (= Megadorus), een kok en een hofmeester bespreken en komt ze juist op straat tegen; wat tot een sappig Amsterdams toneeltje is uitgewerkt. De hofmeester (Casper) is n.l. een gewichtigdoende Brabander, die ruzie maakt over wie er in 't midden mag lopen, de kok Teeuws een laconieke Amsterdammer die de ruzie weet te sussen. — Lecker staat echter ook in dienst van Ryckerts neef Ritsert (= Lyconides) (wat voor een kassier makkelijker denkbaar is dan voor een slaaf; Strobilus I en II zijn dus samengevallen), en brengt dezen op de hoogte van zijn ooms huwelijksplannen. (In *Aulularia* was Strobilus II door Lyconides uitgestuurd om Megadorus te bespieden). Hij vindt dus ook de pot met goud; zoals Strobilus II zich ermee hoopt vrij te kopen, hoopt Lecker een tekort in 't kasgeld ermee te kunnen aanzuiveren. (Evenals Strobilus moet hij de pot teruggeven, maar de schuld wordt hem bij de bruiloft kwijtgescholden).

Karakteristiek zijn ook verschillende uitbreidingen van 't origineel, b. v. Ritserts uitleg hoe hij ertoe gekomen is Klaartje te verleiden, welke beschrijving een levendig beeld geeft van het vrolijke bruiloftsfeest dat eraan was voorafgegaan (r. 939—1030). Nieuw ingevoegd is ook een anecdote over Warnars gierigheid, waarbij hij eerst drie dagen vast vóór een diner waar hij is genodigd, dan voor drie dagen tegelijk eet, doodziek wordt van een indigestie, en dan te gierig is om de pastoor te laten halen (r. 459—479). Geestig en aanschouwelijk zijn de orders die Warnar aan Reym geeft over 't schoonmaken van zijn huis (r. 369—383), die in 't oorspronkelijk (*Aulul.* 268 sqq.) niet voorkomen. Megadorus' bespiegelingen over 't bezwaar van een vrouw met geld, worden in *Warenar* uitgebreid met een uitvoerige beschrijving van een stel kwaadsprekende dames (r. 720—753), een typisch Hollandse zedenschildering in de trant van Roemer Visscher en Huygens. Geestig is ook de ingelaste beschrijving van de barbier die met zijn vrouw stilletjes 's nachts een „kersvers” (!) doodshoofd uit 't knekelvat is gaan halen (814—840): Warnar had daar n.l. de pot willen verstoppen, maar bedenkt dan dat daar wel eens barbiers komen rondsnuffelen. Hij gaat er dan

mee naar 't Ellendige Kerkhof, waar alleen terechtgestelden worden begraven en de pot dus tot na de bruiloft wel veilig is. Op weg daarheen wordt hij dan door Lecker betrappt, die daar juist in die buurt naar Ritsert op zoek is geweest. De topografie van Amsterdam is door 't hele stuk heen zeer nauwkeurig volgehouden.

Het ontbrekende slottoneel is vermoedelijk wel iets anders aangevuld dan 't bij Plautus luidde. Bij Plautus zal Euclio wel noodgedwongen een deel van 't goud als bruidsschat voor Phaedra aan Lyconides hebben moeten teruggeven; Warenar heeft zó zijn bekomst van al 't verdriet dat de pot hem bezorgd heeft, dat hij hem vrijwillig aan Ritsert afstaat! In plaats van de bedrogen gierigaard is de bekeerde gierigaard gekomen.

Dit slot is niet het enige element in 't stuk, waardoor het aan de moraliteiten en spelen van sinne van de Rederijkers herinnert. Ook naar de vorm sluit het erbij aan: nog niet de strenge alexandrijn van verschillende andere drama's van Hooft en die van Vondel, maar het losse rederij kersvers met zijn dubbelrijmen en middenrijmen. Verder ook in de wijze waarop Hooft de Lar Familiaris „verduist”. Omdat het Amsterdamse publiek „van zulk goed niet veel (heeft) horen zeggen”, zegt hij zelf in de Proloog, heeft hij de Romeinse huisgod door „Mildheid” vervangen. Een dergelijke allegorische figuur trad echter in de spelen van sinne altijd tegelijk met haar tegenhanger op: vandaar dat de „Gierigheid” erbij is gevoegd, die zich in Warnars huis had genesteld, maar door „Mildheid” eruit wordt verdreven.

Samenvattend kan men zeggen dat Hooft's bewerking van 't gegeven in samenhang en eenheid van conceptie die van Molière ver overtreft, en ook op verschillende plaatsen fijner en geestiger is dan zijn Latijnse origineel.

Tiel.

F. L. W. M. BUISMAN—
DE SAVORNIN LOHMAN.

Aanteekening bij een vertaling van Vondel uit het Latijn

Onder de vertalingen, welke Vondel maakte van kleinere gedichten uit het Latijn, ditmaal zonder het te vermelden, terwijl geen der bezorgers van Vondel's tekst het blijkbaar vermoed heeft, behoort

het „Grafchrift van den heiligen Vader, Bruin van Keulen, Stichter van de Karthuizer Orden”.¹

In eene levensbeschrijving van deze wereldbekende figuur trof ik het grafchrift aan, dat op zijn tombe geplaatst werd.

Primus in hac, Christi fundator ovilis, eremo

Promerui fieri, qui tegor hoc lapide.

Bruno mihi nomen, Genitrix Germania, meque

Transtulit ad Calabros grata quies nemoris.

5 Doctor eram, praeco Christi, vir notus in orbe,

Desuper illud eraf, gratia, non meritum.²

Carnis vincla dies Octobris sexta resolvit,

Ossa manent tumulo, spiritus astra petit.

Vonders gedicht is eene bijna letterlijke vertaling ervan, zooals duidelijk blijkt.

Op zich beschouwd is deze vondst wellicht niet van veel beteekenis. Ze wordt het echter in de eerste plaats, doordat ze de vertaling

Vondeluitgave W. B. dl. IX. blz. 295.

¹ Dees zerck bedeckt den helt, die, als een tackel, lichte.

En (Teerste in wildernis des Heilants schaepskoy stichte:

Zyn naem was Bruin, een zoon van Keulen, aen den Ryn.

De lust tot aendacht dreef hem voort naer een woestyn,

5 Tot in Kalabrie. Hij leerde Christus wetten.

Zijn lippen rustten noit Godts waerheit te trompetten,

Zoo luide dat zyn faem door al de weerelt klonck.

Genade, en geen verdienst, in 's mans gestrengheit blonck.

De zeste in Wynmaent, zagh hoe ziel en lichaem schelde.

10 Het lichaem rust in 't graf, de ziel in Godts geleide.

Grafchrift. — Van of vóór 1660. — Volgens de tekst in Hollantsche Parnas, blz. 515. De H. Bruno van Keulen werd omstreeks 1040 te Keulen uit een adellik geslacht geboren, studeerde in de theologie en werd kanunnik. Sinds 1086 leefde hij met zes gezellen in hutten in de woeste bergkloof Chartreuse bij Grenoble, en stichtte daar de Karthuizer orde.

² Dr. J. D. Meerwaldt was zoo vriendelijk bij de verzen 5 en 6 onderstaande toelichting te geven:

Vondel heeft „Desuper illud etc.” zelf niet goed begrepen. Hij heeft het, misschien, misleid door „illud” niet durven betrekken op iets zó dichtbij als de onmiddellijk voorafgaande woorden, in elk geval: het behoort in werkelijkheid daarmee in verband te worden gebracit. Onmiddellijk na vermeld te hebben zijn wereld-naam (vir notus in orbe) beijvert de opsteller zich, de indruk weg te nemen, als zou B. v. K. zich hebben laten voorstaan op zijn vermaardheid als prediker: soli Deo gloria: het was een genadegave Gods, geen eigen verdienste, *dat hij zich zo'n grote naam verwierf* als „doctor, praeco Christi”. Ongetwijfeld slaat „doctor” op 's mans eruditie als theoloog. Als ik dat voorafgaande vs. moest parafraseeren dan zou ik zeggen. „Ik was een geleerd en bezield verkondiger van Christus leer, een man, als zodanig alom vermaard.”

beter begrijpen en in de tweede plaats, doordat ze ons de dateering van het gedicht aan de hand doet.

Twee vragen hebben wij daartoe vooraf te beantwoorden.

Wat heeft Vondel's belangstelling gericht naar de Karthuizer orde, wat heeft hem bewogen dit grafschrift te vertalen?

Op de eerste vraag is het antwoord: de voorbereiding van „Gijsbreght van Aemstel”. Wilde hij het Amsterdam van Gysbrechts tijd herleven doen, dan moest hij ook studie maken van de kloosters in en om Amsterdam. Dat hij over de Karthuizers hoorde en las blijkt uit vs. 564 van het tooneelstuk.

In Februari 1635 stierf Vondel's echtgenoot. Alle biografen zijn het er over eens, dat hij zich dit overlijden zeer aangetrokken heeft en moeilijk weer aan het werk kon geraken. Met het heldendicht Konstantijn, waaraan hij bezig was, vlotte het niet. „Hij moest dus werk zoeken”, zegt Leendertz in zijn leven van Vondel, blz. 161, „waarbij hij minder aan zijne eigene gedachten werd overgelaten, en meer door die van anderen werd voortgestuwd. Geen werk is daarvoor beter geschikt dan vertalen. Daarmede zien wij hem in dezen tijd druk bezig.”

Voegen wij daaraan toe, dat de geboorte van Sint Bruno in het land van de Chartreuse nog gesteld wordt op 1035, dan was er aanleiding genoeg voor Vondel om in het geboortjaar van dezen ordestichter, Keulenaar als hij zelf, dit grafschrift te vertalen. Het is dus waarschijnlijk te stellen op 1635 of 1636.

Grenoble.

A. SCHILLINGS.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Dr. Schillings gissing, dat het grafschrift omstreeks 1635 door Vondel vertaald zal zijn, kan zeer wel aan de werkelijkheid beantwoorden. Het Latijns origineel staat nl. afgedrukt in een 1631 te Leiden verschenen reisgids, Abr. Gölnitz' *Ulysses Belgico-Gallicus* (blz. 374). Dit boek behoort mede onder de bronnen, waaruit 17^e eeuwse samenstellers van topographische werken betreffende Frankrijk hun citaten putten en Vondel heeft sedert 1635—het jaar van het verschijnen van de Atlas met plaatsbeschrijvingen van de Blaeu's — geregeld aan de uitgave van dergelijke boeken meegewerkt door vertalingen te leveren van Latijnse en ook wel Franse .citaten in dichtvorm. Meer hierover zal men kunnen vinden in het te verwachten tiende en laatste deel van de Vondel-uitgave der Wereldbibliotheek.

J. D. M.

De evolutieleer bij de Praesocratici

De gedachte, dat de talloze soorten levende wezens, die de aarde bevolken, niet van den beginne af aan in de gedaante, waarin wij ze kennen, bestaan hebben, maar zich uit andere ontwikkeld hebben, is in den modernen tijd eerst in de vorige eeuw scherp geformuleerd en in ruimere kringen verbreid; de namen van Lamarck en vooral die van Darwin zijn onafscheidelijk aan deze leer verbonden. De eerste legde den nadruk op het aanpassingsvermogen der individuen aan de omstandigheden, waarin zij leefden, zoodat hun ledematen, dank zij overerving der zodoende verworven eigenschappen, op den duur zich ontwikkelden tot dien vorm, waarin zij het best voor hun bijzondere functie dienstig waren. Darwin ziet in de natuur den idealen fokker, die in de „struggle for existence” het nooit falende middel bezit, om de beste individuen te laten voortbestaan en door hun nakomelingschap het ras weer tot hooger volmaaktheid te brengen.

Dergelijke opvattingen zijn al spoedig bij de Grieksche denkers naar voren gekomen, toen zij zich niet langer tevreden stelden met de mythologische wereldverklaring, die door Hesiodus in zijn „Theogonie” door stelselmatige samenvatting en chronologische rangschikking van de overvloedige en wijd verspreide gegevens tot haar hoogtepunt gebracht was. Het is merkwaardig, met hoe groote onverschilligheid de Ionische natuurphilosophen de godsdienstige opvattingen van hun tijdgenooten bejegend hebben; van opzettelijke bestrijding, zooals bij den zwervenden rhapsode en wijsgeer Xenophanes uit Colophon het geval was, is bij hen geen sprake, maar evenmin, voor zoover men uit hun fragmenten kan nagaan, van positieve waardeering of verdieping van den inhoud der mythen door allegorische of moraliseerende interpretatie. Bij hun streven, om den kosmos langs zuiver natuurlijken weg te verklaren, gingen zij uit van een oerstof — Anaximander, de diepzinnigste onder hen, reeds niet meer van een stof, maar van het Onbegrensde, τὸ ἄπειρον —; uit deze lieten zij geleidelijk de verschillende elementen, hemellichamen en verdere bestanddeelen van de ons omringende wereld voortkomen. De denkwijze, die tot het opperen van veronderstellingen in den geest der evolutieleer moest leiden, was reeds van den eersten aanvang af, toen Thales het water als oerstof poneerde, bij hen aanwezig.

Onder de natuurphilosophen van Milete is het de tweede in tijdsorde, maar de eerste, wat genialiteit betreft: de reeds genoemde

Anaximander (eerste helft van de VIe eeuw v. C.), die zich aan een hypothese op dit gebied gewaagd heeft. Hij beweerde — de stoutmoedigheid der Darwinisten, die den aap als voorvader van den heerscher der schepping aanduiden, verre achter zich latend —, dat „de mensch in het begin vrijwel overeenkwam met een ander levend wezen, n. l. met een visch” (fr. 11 D.) Hij liet het eerste leven ontstaan in het vochtige element onder den invloed van de verdamping tengevolge van de zonnearmte; in den loop der tijden zou een waterdier, omgeven met „stekelige schors” — wellicht dacht Anaximander aan dieren, verwant aan de zeeëgels — op het droge te land gekomen zijn en het maar korten tijd overleefd hebben, doordat de beschermende laag scheurde (fr. 30 D.). Jammer genoeg wordt ons niet medegedeeld, welke schakels Anaximander gelegd heeft tusschen deze eerste poging tot leven op het droge en het ontstaan van den oermensch; wellicht zal hij beschreven hebben, hoe op den duur de nakomelingen van de eerste voortrekkers zich beter konden handhaven, en tenslotte tot landdieren werden. Gelukkig is een scherpzinnig argument wel bewaard gebleven, dat het aannemen van evolutie volgens Anaximander noodzakelijk maakt: de mensch moet in den beginne uit anderssoortige wezens zijn voortgekomen, omdat de andere zich spoedig na hun geboorte zelf kunnen redden, maar de mensch alleen een langdurige verzorging en voeding noodig heeft; hierom zou de mensch, daar hij zoodanig is, in den beginne niet in leven hebben kunnen blijven (fr. 10 D.).

De andere verkondiger van een theorie, die met evolutie rekening houdt, was Empedocles van Acragas (Agrigentum, Girgenti); deze leefde ruim een eeuw later. Onder de Grieksche denkers is hij één van de opvallendste verschijningen, al was het reeds alleen hierom, dat in hem twee tegenstrijdige persoonlijkheden vereenigd waren: die van den natuurphilosoof en die van den godsdienstleeraar en mysticus, die optrad als boeteprofeet, zelf voor een godheid wilde doorgaan, de leer der zielsverhuizing verkondigde en zelfs meende te weten, dat hij in vorige bestaansvormen een jonge man en een jong meisje, een struik, een roofvogel en een visch geweest was. Als natuurphilosoof is hij vooral bekend, doordat hij de leer van de vier elementen in zwang bracht, die zoo lang de voorstellingen op natuurkundig gebied zou beheerschen, en doordat hij als eerste kracht en stof scherp tegenover elkaar stelde.

Twee oerkrachten regelen volgens hem de wording en het vergaan: de Liefde (Φιλότης) en de Haat (Νεῖκος); de eerste vereenigt datgene, wat bij elkaar hoort, tot een harmonische verbinding, de tweede

splijst alles, wat geworden is, in zijn bestanddeelen en leidt, indien de andere kracht zich er niet tegenover laat gelden, tot den chaos. In een periode nu, waarin de Liefde weer de stof steeds meer gaat beïnvloeden, nadat deze door den Haat tot zijn meest primitieve en ongeordende wijze van zijn was teruggebracht, komen de levende wezens uit de aarde voort, het eerst de planten, dan de hooger georganiseerde wezens. Het ontstaan hiervan geschiedde volgens hem in vier stadia. Eerst vormen zich in de aarde afzonderlijke ledematen, die aan de oppervlakte verschijnen:

„Hierop ontsproten in grooten getale nu halslooze slapen,
 „Armen zwierven rondom, ontbloot, van schouders verstoken,
 „Oogen doolden alleen, die 't aangezicht moesten ontbeeren”.
 (fr. B 57 D.)

Bij de toenemende invloed van de Liefde beginnen lichaamsdeelen zich te verbinden, maar aanvankelijk nog zonder eenige regelmaat ; er ontstaan de meest wonderlijke monstergedaanten, wezens met twee gezichten en twee borsten, runderlijven met mannenkoppen, en weer andersom mannengestalten met runderkoppen (fr. B 61 D.); maar deze wangedrochten waren niet levensvatbaar en verdwenen. In het derde stadium kunnen de ledematen zich zoo vereenigen, dat harmonisch gevormde wezens ontstaan; en in het vierde stadium kunnen zij zich voortplanten.

Fantastisch en naïef is deze poging, om het ontstaan van menschen en dieren te verklaren, als vele andere uitlatingen van den merkwaardigen Siciliaanschen dichter-wijsgeer en profeet; maar dit neemt niet weg, dat de grondgedachte: het in stand blijven, van wat door de organische samenstelling van zijn bestanddeelen hiertoe geschikt is, hem tot een rechtstreekschen voorlooper der moderne evolutionisten stempelt. Scherper nog formuleert Aristoteles in zijn „Naturalis Auscultatio” (II 8, 1986) dit principe naar aanleiding van Empedocles' „runderlijven met mannenkoppen”: „Daar, waar de samenloop van omstandigheden bij alle onderdeden ertoe leidde, dat de wording plaats vond, alsof deze met een bepaald doel geschiedde, bleven deze voortbestaan, daar zij vanzelf passend samengekomen waren; al diegene, waarbij dit niet het geval was, gingen en gaan te gronde.”

Ook op het gebied der biologie zijn de Grieken de voorloopers van de moderne wetenschap geweest; zonder instrumenten, proeftuinen en laboratoria hebben zij intuïtief één van haar belangrijkste grondbeginselen bevroed.

Zwolle.

W. J. W. KOSTER.